

PLATON'UN RETORİK ANLAYIŞI
(Sayfa 1-7)

Tuğçe ERDİNÇ

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi
ORCID ID:0000-0001-9230-8990
tugceerdinc0@gmail.com

*Suçlu olan, elindeki sanatı kötüye kullanır.**

Öz

Platon'un retorik anlayışını ele alacağımız bu makalede, ilk olarak retorik kelimesinin kısaca etimolojisine değinip özellikle bu anlamda retorik doğuşuyla ilişkisinde sofistlere değinerek Platon'un sofist retorik yöneltmiş olduğu eleştirilere yer vereceğiz. İkinci olarak, Platon *Devlet* adlı eseri ve *Gorgias* diyalogunda retorik karşı olan sert tutumunu (sahte retorik), *Phaidros* diyalogunda biraz daha yumuşatacağız (gerçek/saygın retorik). Bu tutum değişikliğini ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Platon, Sofist, Retorik, Antik Yunan.
Araştırma Makalesi

PLATO'S RHETORICAL UNDERSTANDING

Abstract

We will discuss Plato's rhetoric understanding in this article, firstly as briefly mention about the etymology of the word of rhetoric, especially in this meaning, we will include the criticisms Plato directed toward sophistic rhetoric by referring to the sophists in its relation to the emergence of rhetoric. Secondly, Plato will soften his hard attitude (false rhetoric) towards rhetoric in his work *The State* and *Gorgias* dialogue a little more in the *Phaidros* dialogue (truth/respectable rhetoric). We will consider this change of attitude.

Key Words: Plato, Sophist, Rhetoric, Ancient Greece.
Research Article

* Platon (2010). 'Gorgias', *Diyaloglar*. (Çev. M. C. Anday). İstanbul: Remzi Kitabevi, 457a.

1. Giriş

*O halde senin esas niyetin ne?
Hakikat dışında bir şeyler mi söyleyeyim istiyorsun?†*

Tarih sayfalarını hem yazan (arşivleyen - kaleme alan) hem de bilfiil eylemesiyle tarihin kendisini oluşturan insanoğlu, basit - ilkel iletişim yollarıyla çıktığı bu yolda, anlatım kapasitelerini fark etmeye başladıkça insanın tarih sahnesindeki yeri başka bir yöne doğru evrilmeye başlamıştır. İnsan sembolik kapasitelerini yalnızca bir iletişim aracı olarak değil, belirli isteklerini gerçekleştirmek için sistemli bir biçimde bir amaç doğrultusunda kullanmaya başlamış ve buradan itibaren retorik kendini tarih sayfasında bulmuştur. Retorik, “hitabet veya güzel konuşma, dili dinleyeni etkileyecek veya ikna edecek bir şekilde kullanma sanatı” (Cevizci, 2015: 372) olarak tanımlanmış, “İ.Ö. V. yüzyılda Sicilya’da yöneticiler ile halk arasındaki arazi kavgalarının (İ.Ö. 466-461) neden olduğu bir çatışma ortamında doğmuştur. O dönemde Sicilya’nın başında bulunan diktatör yöneticiler (tyrannoi) askerlere dağıtmak amacıyla halkın topraklarına el koymuş ve bir kısım toprak sahibini de sürgüne yollamıştır. Bu olay beraberinde bir dizi ayaklanmalar ve karışıklıklar getirmiş ve bu iki diktatör devrilmiştir. Belli bir zaman geçtikten sonra, halkın eski topraklarına kavuşmasını sağlamak amacıyla, başında hukuk bilgisinden yoksun, eski olayları anımsayanlar ya da anımsadıkları varsayılanların bulunduğu halk mahkemeleri kurulmuş ve bu tür davalara bakmaya başlamıştır. Bu mahkemelerde halkın kendi hakkını, konuşma yetisini kullanarak savunması ve doğru olana en yakın şekilde konuşanın jüri üyelerini etkilemesi, konuşmanın çeşitli alıştırılmalarla öğretilirliğini ortaya koymuştur” (Dürüşken, 2001: 7-8).

Sicilya mahkemelerinde ortaya çıkan retorik, Atina’da daha da gelişecektir. Atina’daki retorik başlangıcı ise “Pers saldırısı sonrasına yerleştirilebilir. Bu süreçte demokrasinin kazanımı sağlanmış ve uygulama alanı genişletilmiştir. Politik serbestlik, her şeyden önce konuşma özgürlüğü (isegoria) anlamına gelir. Konsey ve halk toplantıları, monarşi ve tiranlıktan kaynaklanan teksesliliğin yerini almıştır. Artık, siyasi kariyerini belirlemek için, kişisel tutkularını içinde saklayan herkesin bir gücü vardı; ayrıca siyaset adamı olarak olayları önceden görmek ve siyasi kariyer edinmek için topluluk önünde konuşmak, öğrenilmesi ve yapılması gereken bir durum” (Theodorakopoulos, 2004: 1) haline gelmişti. Retorik sistemli bir biçimde kullanılması ise gezginci öğretmenler olarak adlandırılan sofistlerle beraber gerçekleşmiştir. Atina’da o dönem demokrasinin gelişmesi ve hitabetin gitgide önem kazanmasıyla beraber sofistler toplumda üst sıralarda yerini almıştır. O dönem yurttaşlar boş zamanlarında, agora’da, gymnasium’da mecliste tartışma etkinliklerine katılma olanağı buluyor ve orada kim kendini en iyi ifade ediyorsa o güçlü kabul ediliyordu. Haliyle yurttaşın sağlam bir retorikçe sahip olması gerekiyordu ve bunun yolu ise retorikçi ona öğretecek olan kişilerden geçmekteydi. Şar’a göre, “dönemin Atina’ında bu işi yapan iki grup öğretici ile karşılaşırız: Sofistler ve retorikçiler. Ancak unutmamak gerekir bu ayrımı yapmakla birlikte bazı retorikçiler sofist ya da bazı sofistler retorikçi olabilmektedir” (Şar, 2017a: 36). Dil ve hitabet konusunda yetenekleri olan sofistler Atina dönemindeki toplumsal ve siyasal yapının izin verdiği koşullardan faydalanmışlardır. Sofistlerin birkaçına yer verecek olursak: Abderalı Protagoras, Gorgias, Hippias, Tyrasymakhos ve Antiphon bu sahnede yerini almıştır. Sofistlerin buradaki amaçları bir şeyin doğasını, özünü anlatmaktan açığa çıkarmaktan öte tamamen fayda temelliydi. O dönemde yaşanan mücadelede kazanan tarafta olmaları yeterliydi. Bu anlamda retorik, sofistlerle daha çok anılmaktadır. Platon ise fayda temelli retorik anlayışını çok katı bir şekilde eleştirecek (sahte retorik) daha sonra farklı bir anlamda (gerçek retorik) kullanılabileceğine işaret ederek ılımlı bir yaklaşım sergileyecektir. Buradan hareketle incelememizde ilk olarak retorik sözcüğünün etimolojisine kısaca değinip sofistlerle beraber ele alacağız. Son olarak ise Platon’un retorik anlayışına yer vereceğiz.

2. Retorik Sözcüğünün Etimolojik Kökeni ve Sofistler

† Alain Badiou (2022). *Platon’un Devleti*. (Çev. S. Kılıç - N. Özyıldırım). İstanbul: M33etis Yayınları, s.35.

Dürüşken'e göre, "Eski Yunanca *rhetorike tekhnē* terimi ya da Latince *oratio* terimi, 'konuşma sanatı, söz sanatı, söz söyleme sanatı, belagat, söylev (ya da hitabet) sanatı, söylevcinin sanatı (ya hatiplik sanatı, hatiplik bilimi), söz bilimi, uzanlatım, ayıklılık' gibi terimlerle karşılanmış ya da kısaca 'retorik' biçiminde kullanılmıştır. Ancak bazen bu terimler bir tanım şeklinde Türkçeleştirilmiş, 'ikna etme sanatı, etkili söz söyleme sanatı' biçiminde karşılanmaya çalışılmıştır. *Rhetor* ya da Latince *orator* terimi ise 'söylevci (ya da hatip), söz sanatı ustası, konuşmacı, aytaç' terimleriyle ya da kısaca *rhetor* ya da *retorikçi* terimiyle karşılanmıştır" (2001: 3). Retorika sözcüğü, "retor" ve "reter" kelimelerinden türetilmiştir; bu kelimeler de retoriksel konuşma sanatı anlamına gelen 'phemi' (demek), 'lego' (söylemek), 'ero' (bildirmek) fiillerine dayanmaktadır." (Theodorakopoulos, 2004: 63). Retor birçok anlamı da içermektedir. M.S. II. yüzyılda Yunanlı bir sofist ve retorikçi olan Julius Pollux'e (M. S. 238) göre retor, tamamıyla pratik yaşamda karşılığını bulmaktadır. Retor, "güzel konuşan, devlet adamı, eleştiren, danışman, hukukçu, elçi, avukat, savcı, festival yöneticisi, methiye yazan - övülen, tenkitçi, bütün bilgilere sahip-bilge, olağan üstü, büyük - güçlü, bir şey yapmaya hazır, hoşgörülü, cömert, dikkatli düşünen, bilge- akıllı, çok konuşan, güzel konuşan, güzel sesli, güçlü, ikna edici - popüler konuşmacı, baştan çıkarıcı, tatlı - melodik, cömert, açık sözlü, korkusuzca konuşan, sanatkar, sanatçı ruhuna sahip, düşüncede derin, keskin, yardımsever - iyi niyetli, tutkulu" (Kaya, 2015: 3).

Atina'da demokrasinin ortaya çıkmasıyla birlikte kişinin/yurttaşın kendini iyi ve etkili bir şekilde ifade etmesi oldukça önem kazanmış ve sofistler bundan çokça yararlanmışlardır. Dil ve hitabet konusundaki yeteneklerini para karşılığında başkalarına aktaran "sofistlerin bilgi birikimi pratikti ve fayda temelliydi; Sofistler felsefeyi, çeşitli bağlamların pratik gerekliliklerine bağlı olarak harekete geçebilecek ve muhakemede bulunabilecek yurttaşların formasyonuna yönelik bir meslek olarak görürlerdi" (2020: 95). Özellikle Sofistler M. Ö. V. yüzyıla birlikte kelime anlamından[‡] tamamıyla koparak, halkı kandıran, kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden laf ebeleri olarak görülmüşler ve bu dönemde güvenilir kişiler olarak nam salmışlardır. Fakat burada şuna değinmek yerinde olacaktır. Sofistler o dönemde hâkim olan yasaların, tanrısal kökenli olmadığını dile getirdiler ve burada daha da önemlisi aristokrasinin ileri sürdüğü, insanların doğuştan eşitsizliğine duyulan görüşe karşı, sofistler insanların doğuştan eşit olduklarını öne sürmüşlerdir: "Siyaset, kozmos, teoloji: Sofizm eski dünyanın temellerini yıkar. Geriye insana hem birey hem de özellikle yurttaş olarak varlığının sorunlarına odaklanmaktan başka bir şey kalmaz" (Eco, 2020: 104). Sofistliğin Cevizci'ye göre en önemli niteliği ise, "onların eğitimcilikleri ve erdem öğretilebilirliğine olan inançlarıdır. Çünkü söz konusu inanç ve pratiğin, eskiden *aretē*ni doğuştan getirildiğine, belli bir soydan ya da sınıf geleneğinden olmanın, soylu sınıftan gelmenin siyasi iktidara yükselebilmek için yeterli olduğuna inanan Yunan toplumu üzerinde oldukça devrimci bir etkisi olmuştur; nitekim yönetici olabilmek, siyaset alanında yükselebilmek için birtakım pratik becerileri kazanacak, özellikle de retorik sanatını öğrenecek şekilde belli bir eğitimden geçmek, 5. yüzyıl Atina'sında fazlasıyla yeterli hale gelmeye başlamıştır" (2019: 66). Bu gelişmelerden sonra "söz, inandırmanın aldattıcı bir aleti, fakat aynı zamanda tehlikeli, keskin bir silah yapan sofistliğin yeni hitabet sanatı pek kuvvetli bir eğitim aracı"(Kranz, 1994: 191-192) olmuştur.

Sofistler Atina toplumunda söylevin/hitabetin gücünün ne kadar etkili olduğunun farkındaydılar. Bir sofist olan Gorgias, *Helena'ya Övgü* adlı eserinde, Helena'yı her türlü suçlama karşısında temize çıkarmaya girişir. Kelimelerin gücünden bahseden Gorgias'a göre, "kelimeler son derece etkilidir, çok küçük ve görünmez cisimleriyle en ilahi şeyleri gerçekleştirmeyi başarırlar: kelimeler korkuyu yatıştırmayı, acıyı ortadan kaldırmayı, neşe yaratmayı ve merhameti arttırmayı başarırlar" (Eco, 2020: 109-110). Bir diğer sofist olan ve "her konuda birbirine karşı iki söylem bulunduğunu ilk" (Laertios, 2020: 440) ileri süren Protagoras ise her şeyin ölçüsünü insan yapmıştır: "Her şeyin ölçüsü insandır, var olan şeylerin varlıklarının, var olmayan şeylerin yokluklarının ölçüsüdür" (Platon, 2010a: 152a). İnsan her şeyin ölçüsü ise dışardan herhangi bir ölçü, kıtas, müdahale vb. şeyler

[‡]*Sophia* lafzından türetilen sıfat *sophos*, bir şeyin kokusunu alan ve içgüdüyle bir şeyin özüne vakıf olan kişiler için kullanılmaktadır. Bunlar bir şeyi vasıtasız bilen, onu temelinden anlayan, bu sebeple bir meseleyi örnek olacak şekilde mükemmelen sevk ve idare eden insanlardır. *Sophia* kelimesi bu sebeple ilk olarak zanaatkarlar hakkında kullanılmıştır. *Sophia* lafzı daha sonraları şiir sanatı ve musikiye, daha doğrusu belli bir anlamda anlaşılabilir ve icra edilebilir her şeye teşmil edilmiştir. Aynı şekilde *sophistes* lafzı da ilk dönemlerde *sophos* anlamında kullanılıyordu. *Sophist* kelimesi ilk kullanıldığı zaman alçaltıcı ve menfi bir anlama sahip değildi. Yunancadaki bu *sophos*, *sophia* ve *sophistes* lafızları en isabetli şekilde Almandaki anlamak ve anlayış kelimelerine tekabül etmektedir. *Sophia* lafzında ortaya sonra üç husus çıkmaktadır. Bunların ilki bir şeyi temelinden anlamak, ikincisi bilavasita insiyak, üçüncüsü ise bir şeyi örnek olacak şekilde anlamak, yani bir şeyi [tanımının ve yapabilmeyin ölçüsü olabilecek şekilde] tanımak ve yapabilmektedir" (Heidegger, 2004: 35 - 36).

yoktur. İnsan o halde kelimelerin gücüyle, belirli bir muhakeme içinde hem a'yı hem de a'nın tam karşısını içeren b'yi aynı anda hem evetleyebilme hem de hayırlayabilme gücüne sahiptir. Bunun en güzel örneğini, *Sofistlerin Çalışma Kitabı: Dissoi Logoi* eserinde görebiliyoruz. Eser hem lehte hem aleyhte olmak üzere dokuz tane motif üzerine sav üretmektedir. Birkaçına değinmek gerekirse; iyi ve kötü, güzel ve çirkin, bilgelik ve erdemın öğretilip öğretilmeyeceği üzerinedir. Burada her bir bölümde ele alınan ikileme veya probleme ilişkin önce evetlenen/olumlanan tez/argüman hemen ardından yadsınmakta veya olumsuzlanmaktadır. Örnek vermek gerekirse sırasıyla iyi ve kötüyü, güzel ve çirkinı ele alırsak, bu kavramların duruma, kişiye, mekâna göre değıştiğini dile getirirler. “İnsan yaşamındaki yeme, içme ve cinsel hazı dikkatlice inceleyeceğim; çünkü bunlar hastalar için kötüdür, sağlıklı kişiler ve onların ihtiyaçları için ise iyidir. Bundan dolayı bu şeylerde nefsine hâkim olamayanlar için iradesizlik kötüdür, ancak bunların ticaretini yapanlar ve ücretli hizmet edenler içinse iyidir. Hastalık hastalananlar için kötü bir şeyken doktorlar için ise iyidir. Ölüm ölenler için kötü bir şeyken ölü kaldırıncılar ve mezar kazıncıları için iyidir”; “Arkadaşlara iyi davranmak güzeldir, ancak düşmanlara iyi davranmak çirkindir. Düşmandan kaçınmak çirkindir, ancak bir stadyumda yarışmacılardan kaçmak [hızlı koşmak] güzeldir. Arkadaşları ve yurttaşları öldürmek çirkindir, düşmanları öldürmek ise güzeldir”(Şar, 2017: 35-37; 55). “Hep başarıyı ölçüt alan sofist öğretmenler, bir sorunu tartışırken doğru nasıl bulunur yerine, karşıt savların her ikisinin de en iyi nasıl savunulacağını öğrencilerine gösteriyorlardı” (Bayrav, 1998: 24). Bu karşıt savların her ikisinin de öğretilmesinde tek gaye ikna edebilmeye yeterli olmaktı. Genel geçer bir doğru yerine “herhangi bir insan için doğru, ikna olabileceği şey” (Dürüşken, 2001: 15) demektir. Bu sebeple ortak bir bilgiden ya da değerden bahsedebilmek gibi bir durum söz konusu değildir. Bu anlamda retorik anlık durumlarda başarı kazanmak için iş görmektedir. Bu sebeple sofistler, “yaptıkları işle tutarlı bir biçimde, bilgide göreliliğin ve özneliliğin savunucusu haline (Çelik, 2018: 38) gelmişlerdir.

3. Platon'un Retorik Anlayışı: Sahte Retorikten Gerçek Retoriğe

Retorik, güzel konuşma veya etkili söz söyleme sanatı gibi olumlu anlamlara sahip olmasına rağmen Platon sofistlik retoriğin olumsuz kullanımlarına yönelik ve eleştiride bulunur. Bu kısımda kısaca olmak üzere Platon'un *Devlet* adlı eserine, *Gorgias* ve *Phaidros* diyaloglarına yer vereceğiz. Platon, *Devlet* adlı eserinde sofistlerin o dönemde “toplantılarda, mahkemelerde, tiyatrolarda, orduda” (2012, 492b) retoriği kullanarak gençleri bozduğunu, yanlış eğitimlerle gençleri peşlerinden sürüklediğini dile getirir: Sofistler “(...) yarışlarda bir araya geldikleri zaman; bağıra çağıra bir sözü ya da bir işi beğendikleri veya kötüledikleri zaman; alkışları ve ıslıkları aynı güçle kayalarda, duvarlarda yankılanıp, övgüyü de, yergiyi de birkaç misli arttırdığı zaman; hani şu delikanlıların içi içine sığmaz olduğu zamanlar. Hangi eğitim karşı koyabilir buna? Övgü ve yergi dalgalarına kapılıp sürüklenmez? Delikanlı onların güzel dediğine güzel, çirkin dediğine çirkin demez mi?”(492b-c). Platon için eğitim (*paideia*) oldukça önemlidir. Bu eğitimde ise yolu yürüyen kadar bu yolda yürüyen kişiye eşlik edecek kişi de yani bu yolu yürüten de önemlidir: “En güzel değerlerle yüklü insanlar kötü bir eğitime düşerlerse kötünün de kötüsü olurlar” (491e). Platon için sofistler kullanmış olduğu süslü sözlerle gençleri yanlış yönlendiren kötü bir eğiticidir. Onların söylevleri bilimden, bilgiden uzak “beylik inanışlardan başka bir şey değildir”(493a). Özellikle bu hususta sofistlerin ilerlediği yolu hayvan bakıcılığı örneği üzerinden açıklamaya girişir: “Bir adam düşün, güçlü kuvvetli bir hayvana bakacak. Hayvanın içgüdülerini, isteklerini inceden inceye gözetledikten sonra ona nasıl yaklaşacağını, neresinden tutacağını, ne zaman niçin daha uysal, daha sert olduğunu, ne zaman şöyle, ne zaman böyle bağırdığını, hangi seste yatışıp hangi seste kızdığını iyice öğreniyor. Bütün bu öğrendiklerine de bilim adı verip kitabını yazıyor, başlıyor bu kitaptan ders vermeye. Verdiği öğütler, anlattığı istekler güzel mi, çirkin mi, iyi mi, kötü mü, haklı mı, haksız mı orasına bakmıyor. Daha doğrusu, bu yarguları koca hayvanın keyfine göre veriyor. Hayvanın hoşuna giden şeylere iyi, hayvanı huylandıran şeylere kötü diyor! Neden öyledir, neden öyle değildir, düşünmüyor. İyi, güzeli, tabiat zorunluklarıyla karıştırıyor” (2012: 493a- 493b - 493c). Platon burada retoriğin ahlak dışı yönüne de vurgu yapar. Çünkü gerçek ya da doğru olan şeyler savunulmaz. O anki şartlar neyi gerektiriyorsa o şekilde konuşma sanatına başvurulur. Neyin iyi neyin kötü, kimin haklı kimin haksız olduğuna bakılmaksızın ilerlenen bir yolda hakikat(*aletheia*)'ın de bir önemi kalmayacaktır. Platon için *paideia* ve *aletheia* doğru orantılıdır. Eğer yanlış bir eğitim verilirse insanın mağaradan çıkışı veya hakikatle buluşması/kucaklaşması mümkün olmayacaktır. “[Paideia]'nın asıl özü, insanı, özsel kavrayışın berrak tutarlılığı için özgür ve güçlü hale getirmesine dayanır” (Heidegger, 2016: 42). Sofistler ise bu gayeden oldukça uzaktır.

Sofistlerin pratik bir çıkar gözettiklerini dile getiren Platon, aslında onların ele aldıkları konunun özünü ortaya koymadıklarını deyim yerindeyse *nabza göre şerbet verdiklerini* dile getirir. Bu konudaki eleştirilerine yer verdiği bir diğer eser ise, Platon'un geçiş diyaloglarından kabul edilen *Gorgias* diyalogudur. Bu diyalogta Sokrates;

Kallikles, Khairephon, Gorgias ve Polos'la birlikte retoriği ele alır. Sokrates Gorgias'a şu soruyu yöneltir: “- Bilmek diye bir şey var mıdır? –Vardır. –Ya inanmak diye bir şey? –Vardır. –Bu ikisi bir midir, yani öğrenmekle bilmek aynı şey midir?” (Platon, 2010: 454d) Bu soru ile Sokrates'in hedeflediği nokta hem bu iki şeyin(bilmek ve inanmak) farklı olduğunu göstermek hem de söylevcileri doğru olanı öğretmeyen dahası doğru olan şeylerin doğasını bilmeyen (doğru'nun, iyi'nin ne olduğunu bilme gayesinde de olmayan) sadece karşılarındakini inandırma çabasında olan kişiler olarak gözler önüne sermektir: “Öyleyse söylevci, mahkemelerde, ya da başka toplantılarda, doğru olan, ya da olmayan şeyleri öğretmez, onlara inandırır”(455a). Bu sebeple, “söylev sanatı, doğru olan, ya da olmayan üzerinde sadece inandıran, ama doğru olan nedir, doğru olmayan nedir, bunu öğretmeyen bir kandırma sanatıdır”(455a). İnandırma çabasında olan bu söylevciler ise hakikatle değil kanılarla ilgilenir. Burası oldukça önemlidir. Çünkü Platon mutlak hakikatin peşindedir. Bu sebeple Platon'un sofistlerin bilgiyi kaygan bir zemin üzerine yerleştirip istedikleri şekilde kullanmalarını kabul etmesi beklenemez. Bu sebeple söylevcileri kanılarla iş gördüklerini dile getirerek insanları aldattığını vurgular. Onlar(sofistler) “insanın en yüksek iyiliği ile uğraşmaz da, hoşya gidene yaparak, sanki insan için en değerli olan şey bu imiş gibi, düşüncesizleri haz tuzağına düşürerek aldatır”(464c). Retorik, Platon için tamamen akıl dışı (465b) olarak nitelenip bir sanat olarak bile görülmez. Platon'a göre retorik, “bir çeşit zevk ve tat veren bir görenek” (Platon, 2010: 462c), “pek değerli olmayan bir bütünün parçasıdır” (2010: 463a). Platon şöyle devam eder, “söylevciliğin bir parçası olduğu o bütün, hiç de bir sanat değildir, insanları çekip çevirmeyi bilmeye dayanan bir açığöznlük, bir girginlik alışkanlığıdır. Ben bu alışkanlığa, kısaca, dalkavukluk diyorum” (2010: 463b). Platon görüleceği üzere *Gorgias* diyalogunda retoriği bir sanat olarak görmez. İlk olarak haz veren bir görenek daha sonra dalkavukluk olarak adlandırır. Unutmamak gerekir ki Platon'un buradaki sert tutumunun arkasında, “felsefeyi sahtesinden ayırt etme arzusu” (Çataloluk, 2010: 28) yatmaktadır.

Platon'un *Gorgias* diyalogundaki retoriğe karşı olan sert tutumu *Phaidros* diyalogunda olumlu anlamda bir değişikliğe uğrayacaktır. Platon'un bu değişikliğe gitmesinin arka planında ise “(...) yaşadığı dönemin yapısı, yani sözün ve güzel konuşmanın hem toplumda itibar hem de devlette önemli bir yer sağlaması nedeniyle güzel konuşmaya kayıtsız” (Şar, 2017a: 57) kalamama durumu söz konusudur. Platon bu sebeple retoriği yeniden ele alarak yeni bir retorik inşasına başlamıştır. Bu hedef doğrultusunda Platon, *Phaidros* diyalogunda “gerçek bir retorik sanatı nasıl olmalıdır” (269d) sorusuna odaklanmış ve bu noktadan sonra saygın bir retorikçi olarak için kıstaslar sıralanmıştır. Adım adım ilerlemek gerekirse, burada özellikle güzel konuşacak kişinin (retorikçinin) konuşacağı konu hakkında hazırlık yapmasının gerekli olduğunu belirtir. “Sokrates: Pekâlâ, öncelikle iyi ve güzel konuşacak kişilerin, konuşacak oldukları şeylerin hakikatini enine boyuna bilip hazırlıklı olmaları gerekmez mi? (2016: 260a). Peki, retorikçinin enine boyuna bilmesi gerekli olan şeyler nedir? “Retorikçi olmak isteyen kişinin, ruhun kaç türlü olduğunu bilmesi zorunludur. Ruh böyle çok türlü olup halden hale geçtiğinden, insanlar da çok türlü olurlar. Bunları böyle çok türe ayırdığımızı göre, her birine karşılık gelen söylev de başka türlü olmalıdır. Bu nedenle, kimi insanlar belli nedenlerle belli türden bir söyleve kolaylıkla inanırken; kimileri de aynı söyleve başka nedenlerden ötürü inanmaz. Dolayısıyla, retorikçi olmak isteyen kişinin bu türleri yeterince anlaması ve onları işinde ve günlük yaşamında algılarıyla keskin bir şekilde yakalayabilir hale gelmesi gerekir”(271d-e). O halde retorikçinin üzerinde duracağı konu, ruhtur: “Bunları göz ardı edecek bir yöntem izlemek, tıpkı körlerin yürümesine benzer. Buna karşılık, bu işi sanatla yapan kişi ne körle ne de sağırla kıyaslanabilir. Demek ki söylevi sanata uygun öğreten kişinin, sözlerini yöneltmekte olduğu varlığını doğasını da bütün kesinliğiyle ortaya koyacağı açık. Bu varlık ise ruhtur”(270e). O halde saygın bir retorikçinin/söylevi sanata uygun öğreten kişinin “bütün çabaları ruha yönelmiş olup, amaçları onda bir inanç yaratmak”(271a) olmalıdır. Aksi halde “(...) eğer bir kimse dinleyicilerinin doğasını hesaba katmıyor ve varolanları türlerine göre ayırıp her birini 'bir'e göre tek idea altında kavrayamıyorsa, hiçbir zaman insan yeteneklerinin erişebileceği kadar iyi bir söylev sanatçısı olamayacaktır. Bunu çok fazla çalışma yapmadan asla elde edemez. Aklıbaşında kimselere gelince, insanların huzurunda konuşmak ve hareket etmek için değil, tanrıları hoşnut edecek sözler söyleyebilmek ve onları elden geldiğince hoşnut edebilmek için bu çabayı göstermelidirler. Çünkü Teisias, bizden daha bilge olanlar, akıl sahibi kimselerin kendileri gibi köle olan dostlarını değil –itaat etmekten başka- iyi ve soylu efendilerini hoşnut etmelerini buyururlar. O halde, yol çok dolambaçlıysa şaşırma. Çünkü o senin düşündüğün şeylerden ötürü değil, yüce şeylere varmak için dönmektedir. Söylevin de dediği gibi, çok isteyen biri bu yolun sonuna mutlaka varır ve bu da onun için en iyisi olur” (2016: 273e-274a). Platon'un retorik için keskin olumsuz tavrı *Phaidros* diyalogunda değişmiştir. En azından bir söyleve hangi koşullar altında sanattır denilebileceği açığa çıkmıştır. Söylevi sanata uygun öğreten kişinin bu yöntemleri enine boyuna bilmesi ve yine öğretici olan kişinin insanları kandırmaktan öte “güzel şeylerin peşinden koşması”(274b) şarttır. Nasıl ki bir hekim hastasını iyileştirmek için öncelikle doğru bir tanı (bunun için hastanın bedenini incelemeli) ve tanıya göre uygun bir tedaviye gidiyorsa, retorikçi de ruhun

doğasını bilmeli ve “ruha yararlı söylevler ve çalışma yoluyla istekli bir inanç ve erdem vermek için”(270b) çabalamalıdır: “O halde söylev yazmanın ayıplanacak bir iş olmadığı apaçık bellidir (...) ama bence ayıplanacak şey iyi söylemek ve yazmak değil, utanç verici ve kötü söyleyip yazmaktır” (Platon, 2016: 258d).

Buraya kadar gelinen noktayı toparlayacak olursak esasında Platon’un karşı çıktığı husus sofistlerin kullandığı *areteden* uzak düşmüş belli çıkarlar doğrultusunda kullanılan söz sanatıydı. Sofistler için esas olan kendisine danışan kişiyi kısa yoldan çözüme ulaştırmaktır. Burada ise bir şeyleri öğretmeden öte sofistler tarafından hazırlanmış olan hazır metinler istenilen kişilere doğrudan veriliyor ve bu metinleri alan kişilere ise sadece ezberlemek düşüyordu. Burada ise kişi sadece belli bir amaç için bu metni kullanıyordu. Burada önemli olan sadece sonuç olup tek gaye ise karşı tarafın savlarını çürütmektir. Bunun için kullanışlı yöntem ise *eristik* (*didişim*) yöntemidir. *Eristik*, “tartışmada karşıdakini mantık oyunları ile ne olursa olsun çürütüp susturmadır” (Akarsu, 2019: 54). Platon için sofistlerin konuşma sanatındaki bu ‘başarısı’ görünüşlerin dünyasında gerçekleşen geçici bir zaferdir. Çünkü Platon’a göre görünüşler kalıcı olmayan şeylerdir. Platon bu hususta sofistleri *sanının/görünüşlerin dostları* olarak niteler: “-Onlara bilgi dostları değil, sanı dostları demek yetersiz mi olur? Kızarlar mı bize, böyle dediğimiz için? –Bana sorarlarsa, kızmamaları gerekir; doğruya kızılmaz. –Öz varlığı arayanlara da, sanı dostu yani filodoks değil, bilgi dostu yani filozof dememiz yerinde olur” (Platon, 2012: 480a). Özellikle bu hususta Platon’un diyaloglarını göz önüne aldığımızda Platon’un diyalogları belli bir konuyu ele alan ve ele alınan konuyla ilgili soru ve cevaplardan oluşan diyaloglardır. İzlenen yolun sonunda Platon’un karşı tarafı yenmek/mağlup etmek gibi bir gayesi yoktur. Karşıt görüşlerin ortaya serilmesi, görüşlerin/fikirlerin çarpıştırılması ve hakikate ulaşma gayesi vardır. Çünkü Platon için esas olan “mutlak - değişmez olana” erişmektir. Bu erişme ise hazır metinlerden ziyade oldukça zor bir yoldur. Bu sebeple retorik Platon’un “mutlak - değişmez olana”/hakikate gidecek yolda bu haliyle bir pusula olmaktan çok uzaktır. Bu sert tutumu *Phaidros* diyalogunda görüleceği üzere değişikliğe uğramıştır.

4. Sonuç

Platon *Devlet* adlı eserinde söylevcileri/sofistleri, gençleri yoldan çıkararak *kötü bir eğitimci olarak nitelemiş* (1); *Gorgias* diyalogunda retorik *sanılara dayanan değersiz bir şey olarak* gözler önüne sermiş (2); *Phaidros* diyalogunda ise *gerçek bir retorik* ölçütlerini sıralamıştır (3). (1) ve (2)’de gerçek olmayan, hiçbir ölçütün olmadığı retorik ve bu işi yapanları sert bir şekilde eleştirmiş, ‘sahte retorik’ gözler önüne sermiştir. (3)’de ise sahte retorik karşısına gerçek retorik çıkarmış hangi retorik biçimine sanat hangisine sanat bile demediğinin üzerinde durmuştur. O dönemin Atina’sında sözün, söylevin/hitabetin önemi ortadır. Bunun farkında olan Platon ise deyim yerindeyse retorik yeniden inşa ederek ona yeni bir kimlik kazandırma yoluna gitmiştir.

Yaşadığımız çağdan bu tartışmaya bakacak olursak, retorik - hitabet oldukça önemlidir. Kişinin kendini ifade edebilmesi, diksiyonun düzgün olması vb. şeyler özellikle iş sektöründe aranan başlıca koşullardan biri olagelmıştır. Daha da özelinde düşünersek bugün maddi olarak daha iyi durumda olan kişiler bir dava sürecinde ‘en iyi avukatı’ tutarak aslında kendine sözcü yapabilmektedir. O halde sözün gücü hala etkisini sürdürmektedir. Nietzsche’nin sürü insanı olarak adlandırdığı kesimi yönlendirmek veya günümüzde kitle olarak adlandırılan kesimi manipüle ederek susturmak için sözlerin gücüne ihtiyaç vardır. Hitabet önemlidir elbet ama kelimenin doğasını bilmek, neligini bilmek daha da önemlidir. Burada felsefe araya tüm gücüyle girmeli kelimelerin neligini açmalıdır. Bu çalışmayı Arendt’in sözleriyle bitiriyorum, “19. yüzyıl ideologları modern dünyanın sofistleridir. Ama antik dünyanın sofistleriyle modern dünyanın sofistleri arasında hayli önemli bir fark vardır (...) Biri insan düşüncesinin, diğeryse insan eyleminin onurunu yok etmiştir” (2012: 31).

Kaynakça

Akarsu, B. (2019). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

- Akgün, K. E. (2015). Filozof, Sofist, Retor: II. Sofistik Dönem’de Sınıflandırma Problemi, *Mediterranean Journal of Humanities*, 2: 1-15.
- Arendt, H. (2012). *Totalitarizmin Kaynakları/1 Antisemitizm*. (Çev. B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bayrav, S. (1998). *Filolojinin Oluşumu: Çağdaş Dilbilim - Eleştiri Sorunları*. İstanbul: Multilingual.
- Cevizci, A. (2015). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2019). *Felsefe Tarihi: Thales’ten Baudrillard’a*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çataloluk, G. (2010). Platon’un Gorgias Diyalogunda Hukuk ve Retorik, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 66(1): 23-38.
- Çelik, S. (2018). *Bilgi Felsefesi: İlkçağ’dan Yeniçağ’a*. Doruk Yayıncılık.
- Dürüşken, Ç. (2001). *Roma’da Rhetorica Eğitimi*. Ankara: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Eco, U. (2020). *Felsefe Tarihi 1: Antik Yunan*. (Çev. L. T. Basmacı). Ankara: Alfa Yayınları.
- Heidegger, M. (2016). Platon’un Hakikat Doktrini, (Çev. Z. B. Çetin). *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 30: 27-48.
- Heidegger, M. (2004). *Felsefe Ne Demektir?, Hakikat Nedir?: Felsefi Fragmanlar*, (Derl & Çev. M. Beyaztaş). İstanbul: Efkâr Yayınları.
- Kranz, W. (1994). *Antik Felsefe: Metinler ve Açıklamalar*, (Çev. S. Y. Baydur). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Laertios, D. (2020). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, (Çev. C. Şentuna). İstanbul: YKY.
- Platon. (2010). ‘Gorgias’, *Diyaloglar*. (Çev. M. C. Anday). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon. (2010a). ‘Theaitetos’, *Diyaloglar*. (Çev. M. Gökberk). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon. (2012). *Devlet*. (Çev. S. Eyüpoğlu – M. A. Cimcoz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2016). *Phaidros ya da Güzellik Üzerine*. (Çev. B. Akar). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Şar, G. (2017a). *Sofistik Düşüncenin Arka Planı: Dissoi Logoi Üzerine Yorumlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Şar, G. (2017). *Sofistlerin Çalışma Kitabı: Dissoi Logoi*. (Çev. G. Şar). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Theodorakupulos, V. Th. (2004). *Attika Retoriğine Giriş*. (Çev. S. Sandalcı). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.